

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Dorf Mirkovice (Bez. Český Krumlov [Böhmisch Krumau]), Bauernhof Nr. Konskr. 1, sog. indik. Skizze der Mappe des Stablen Katasters, 1827 (Quelle <http://historickemapy.cz/kz/>).

Abb. 2: Mirkovice, Haus Nr. 1, Grundriss (Baualtersplan) vom Wohnteil des Bauernhofes (D. Šnejd, ausgearbeitet auf Grund der Bauaufnahme der geodätischen Firma CePT).

Abb. 3: Mirkovice, Haus Nr. 1, Ansicht des Hauses aus der Zeit, solange noch das ganze Gebäude stand; von links klassizistische Viehställe an den Kammerteil des Hauses angeschlossen, weiter Flur und Stube mit Blockwerk, ganz rechts der freistehende mittelalterliche zweigeschossige Kornspeicher (Foto D. Šnejd, falls nicht anders angegeben).

Abb. 4: Mirkovice, Haus Nr. 1, östliche Giebelwand der Stube, Fotogrammetrie (Bearbeitung P. Mudra).

Abb. 5: Mirkovice, Haus Nr. 1, südliche Giebelwand der Stube, Fotogrammetrie (Bearbeitung P. Mudra).

Abb. 6: Mirkovice, Haus Nr. 1, Teil der östlichen Giebelwand der Stube bei der Nordostecke, links zwei deutliche Phasen der Fensterchen im Blockwerk (im Text des Beitrags des 3. und 4. Fensters). Bei der rechten Laibung des Kornspeichereingangs befindet sich Fragment vom Lager der Fensterlade vom Mittelfenster der Stube, darüber gut deutlicher Unterteil der Rauchöffnung (Foto M. Princ).

Abb. 7: Mirkovice, Haus Nr. 1, südliche Stubenwand mit hervortretendem Gesims.

Abb. 8: Mirkovice, Haus Nr. 1, Blockbaustube, Südostecke – sog. „Heilige Ecke“ (Foto M. Špinarová).

Abb. 9: Mirkovice, Haus Nr. 1, Blockbaustube, Südostecke, Rest nach einer Konstruktion unbekannter Zweckbestimmung, Detail.

Abb. 10: Mirkovice, Haus Nr. 1, Blockbaustube, Blick in die Südostecke. Gut deutlich ist die abgesägte, das Flurmauerwerk abtrennende Querwand, über dem nachträglich vergrößerten Fenster ein Gesims und zwei Zapfenlöcher zur Lagerung der Scheitergestellbalken.

Abb. 11: Mirkovice, Haus Nr. 1, Mauerwerk der Flursüdmauer mit dem ursprünglichen Eingang, rechts vom Eingang das nachträglich verkleinerte mittelalterliche Fenster, Stürze über dem Eingang 1405/1406 datiert.

Abb. 12: Mirkovice, Haus Nr. 1, Außenseite der Südwand der Blockbaustube, links eine deutliche, die Zumauerung aus dem 19. Jahrhundert abtrennende unregelmäßige Fuge.

Abb. 13: Mirkovice, Haus Nr. 1, Stube, Nordwand mit der späteren, wohl barockzeitigen Untermuerung, in der eine Nische mit Versteck und links davon der Abdruck nach der Strebe des verschwundenen Unterzugbalkens der hohen Stube ist.

Abb. 14: Mirkovice, Haus Nr. 1, Detail von einem der zwei Unterzugbalken mit der Jahreszahl 1839, als die hohe Stube in die heutige Höhe niedriger gemacht wurde.

Abb. 15: Mirkovice, Haus Nr. 1, Stube, einer der Balken der Blockbauwand, Detail der präzisen Ausführung der Zapflöcher.

Abb. 16: Mirkovice, Haus Nr. 1, Detail der westlichen Eingangslaibung mit einem erhaltenen Holzhasen der Klinke und der Riegelscheide (Foto M. Špinarová).

Abb. 17: Mirkovice, Haus Nr. 1, Blockbaustube, Innenraum, Gesamtansicht.

Abb. 18: Mirkovice, Haus Nr. 1, Stube, Westwand kurz vor Demolierung, rechts unten deutlicher zugemauerter Durchgang zum eingesenkten Kammerteilerdgeschoss (Foto M. Špinarová).

Abb. 19: Mirkovice, Haus Nr. 1, Blockbaustube, Ostwand, Rekonstruktionsversuch (nach L. Kodýdek).

Abb. 20: Mirkovice, Haus Nr. 1, die in den Fugen zwischen den Balken der Wände gefundenen eisernen Werkzeuge, unten links Fragment eines Gegenstandes aus Harz (Foto L. Kodýdek).

Abb. 21: Mirkovice, Haus Nr. 1, Eckkachel ohne Glasur mit Monogramm IHS, im Lehmestrich aus dem 19. Jahrhundert über der Decke des Flurs aus den 1470er Jahren gefunden (Foto L. Kodýdek).

Abb. 22: Mirkovice, Haus Nr. 1, Kachel ohne Glasur mit einfachem Dekor, im Lehmestrich aus dem 19. Jahrhundert über der Decke des Flurs aus den 1470er Jahren gefunden (Foto L. Kodýdek).

Abb. 23: Mirkovice, Haus Nr. 1, barockzeitiger Metallbeschlag, in der Ummauerung der Südwand der Stube bei der Südwestecke in der Höhe der unteren Kant des südlichen Schwellenbalkens eingemauert (Foto L. Kodýdek).

Abb. 24: Mirkovice, Haus Nr. 1, Plan des Wohnteils des Gehöftes mit ersichtlich gemachten archäologisch erforschten Flächen (Zeichnung J. Havlice).

Abb. 25: Mirkovice, Haus Nr. 1, archäologische Sonde 1/2013, in der Partie links deutliches eingetieftes Objekt aus dem 13. Jahrhundert (Foto J. Havlice).

Abb. 26: Mirkovice, Haus Nr. 1, zeichnerische Dokumentierung der archäologischen Sonde 2/2013, an der linken Seite Ofenmund mit freigelegtem Teil der Vorofengrube (podloží – Untergrund, nedokopáno – nicht gegraben;

Zeichnung J. Havlice).

Abb. 27: Mirkovice, Haus Nr. 1, archäologische Sonde 3/2013 – Schnitt über Gässchen zwischen dem Wohngebäude (roubenka) und dem Kornspeicher (špýchar; Zeichnung J. Havlice).

Abb. 28: Mirkovice, Haus Nr. 1, archäologische Sonde 4/2013 – Profil BC (Zeichnung J. Havlice).

Abb. 29: Mirkovice, Haus Nr. 1, zum Teil freigelegter Ofenmund mit Vorofengrube in der Sonde 2/2013 (Foto J. Havlice).

Abb. 30: Mirkovice, Haus Nr. 1, archäologische Sonde 3/2013 im Gässchen zwischen dem Wohngebäude und dem Kornspeicher, auf der präparierten Oberfläche deutlicher Grundaushub für die Westwand des Kornspeichers (Foto J. Havlice).

Abb. 31: Mirkovice, Haus Nr. 1, Längsschnitte über das Haus als Ergebnis der geodätischen Aufnahme während der Demolierung (geodätische Fa. CePT).

Abb. 32: Mirkovice, Haus Nr. 1, einer der herausgenommenen Eichenholzstürze über dem ursprünglichen Flureingang (Datierung 1405/1406), rechts unten Türzapfenlager. Links ein die Sekundärverwendung des Bauglieds begleitender Falz (Foto L. Kodýdek).

(Übersetzung J. Noll)

USEDLOST ČP. 46 V LÍŠINĚ PŘÍSPĚVEK K POZNÁNÍ STAVEBNÍ VÝBAVY SELSKÉHO DVORA NA JIŽNÍM PLZEŇSKU

KAREL FOUD

V letech 2012–2013 proběhla revize území severozápadní části okresu Plzeň-jih (Plzeňský kraj) ve snaze zmapovat jak současný stav zdejšího historického stavebního fondu, tak v terénu rozpoznat a případně dokumentovat hodnotné objekty z okruhu památek lidového stavitelství. V průběhu výzkumu byly ve dvoře čp. 46 v Líšíně na Stodsku identifikovány dvě z kamene zděné sýpky vybavené dvojitém krovem a hliněným tepelně-izolačním a protipožárním lepením. Usedlost doplňuje torzálně dochované roubené obytné stavení. Cílem následujících řádků je tyto budovy stručně popsat a prezentovat jako pozoruhodný doklad vývoje zdejšího lidového stavebního fondu, který je dnes, oproti jiným oblastem jižního Plzeňska, poměrně chudý na stavby pocházející z období 2. poloviny 18. století a 1. poloviny následujícího věku.

Okolí Plzně se z národopisného hlediska dá nazvat oblastí roubeného a od 19. století též zděného lidového domu, a to jak komorového, tak chlívního typu. Oproti předchozím obdobím, kdy i zde dřevěné konstrukce převládaly nad „nespalnými“, začal se také tady od 19. století prosazovat dům zděný z kamene. Ve stejné době stavebníci věnovali zvýšenou pozornost i dekorativnímu pojetí fasád, štítovým nástavcům bran, tvarům štítů objektů obracejících se do veřejného prostranství a podobně. Většinou se tento architektonický proud rozvinul v lokalitách, které

Obr. 1: Ves Touškov (okres Plzeň-jih), usedlost čp. 25, zděná sýpka s dvojitým krovem, pohled od brány (všechny snímky K. Foud, 2006).

až do poloviny 19. století patřily do majetku královského města Plzně.¹⁾ Také na jižním Plzeňsku až do 19. věku převládaly v architektuře roubené konstrukce, které jen zvolna ustupovaly nehořlavému materiálu jako byl kámen, hliněné nepálené cihly a později cihly keramické – pálené. Zdobná forma lidového klasicismu se zde prosadila opět hlavně ve vsích ležících na plzeňském panství, směrem k jihu pak převládaly prosté, většinou účelově řešené dřevěné stavby. Roubenou stěnou byly opatřeny chalupy, sýpky, kolny a stodoly. I zde se však postupně začalo ve stále větší míře uplatňovat „nespalné“ zdivo. Území zahrnující někdejší panství chotěšovského kláštera nebylo na sklonku 30. let 19. století co do počtu staveb „spalných“ či „nespalných“ výjimkou. V období 2. poloviny 19. století a především na přelomu 19. a 20. století došlo ve zkoumané oblasti k prakticky celoplošné přestavbě domovního fondu, do té doby přežívajícího ve sрубových konstrukcích. Domy získaly patra či polopatra, objemově se zvětšily stodoly i chlévy a do pozadí zcela ustoupilo užívání roubených konstrukcí.²⁾

Vedle zděných domů, mnohdy dosud v obvodových pláštích vybavených jednoduchou fasádní výzdobou poplatnou době vzniku v období poslední třetiny 19. století nebo 1. třetiny následujícího věku, poutají ve zkoumané oblasti zaslouženou pozornost kamenné sýpky vybavené dvojitým krovem. V obcích Ves Touškov nebo Líšina (obě lokality okres Plzeň-jih) byly v nedávné době identifikovány tři exempláře těchto pozoruhodných připomínek stavební tradice, čerpající zkušenosti z pozdně středověkého stavitelství, kam bezesporu dvojité krovy s lepením patří. Ve všech případech jde o někdejší sýpky stojící v kamenném zdivu, shora uzavřeném prkenným bedněním položeném na vnitřním krovu, který z vnější strany kryje hliněný protipožární a tepelně izolační lepenec.³⁾ Ten byl před nepříznivými klimatickými vlivy chráněn vnějším krovem a střešním pláštěm. Jedna z nepočetného souboru kamenných sýpek vybavených dvojitým krovem na Chotěšovsku se uchovala ve Vsi Touškov v usedlosti

čp. 25. Statek leží při severovýchodní straně zdejší rozložitě návsi, patřící k největším na Plzeňsku. Indikační skica mapy stabilního katastru sýpku k roku 1839 ještě nezachytila, neboť ta vznikla o čtyři až pět let později. Na sklonku 30. let 19. století již existovalo „nespalné“ obytné stavení (leželo ve štítové orientaci při severozápadní straně dvora), dřevěná, respektive „spalná“ stodola situovaná v hloubce usedlosti při severovýchodní straně usedlosti a nevelký „nespalný“ objekt půdorysu L, umístěný na jihovýchodě. Ještě před polovinou 19. století byla v prostoru dvora východně od obytného stavení vystavěna zděná sýpka. Objekt byl vyzdvižen na obdélném půdoryse jako přízemní, krytý sedlovou střechou s podélnou osou situovanou ve směru JZ – SV. Zdivo bylo zhotovené z částečně opracovaných pískovcových bloků s užitím pálených cihel pro vynášecí pasy nad okénky nebo při vyzdění šterbinových otvorů ve štítu. Cihla byla využita také při zdění fabiónové korunní římsy. Vstup do interiéru sýpky ležící v západněji položené části rámuje kamenné ostění s vodorovným nadpražím. Segmen-

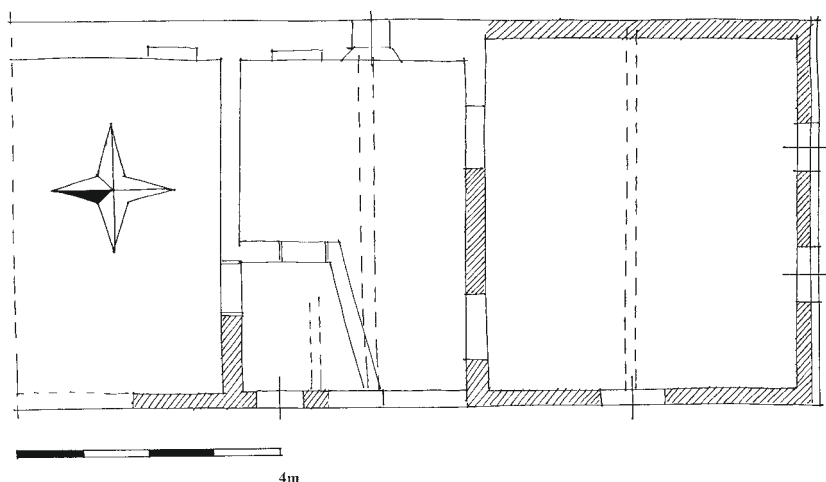
chou s podélnou osou situovanou ve směru JZ – SV. Zdivo bylo zhotovené z částečně opracovaných pískovcových bloků s užitím pálených cihel pro vynášecí pasy nad okénky nebo při vyzdění šterbinových otvorů ve štítu. Cihla byla využita také při zdění fabiónové korunní římsy. Vstup do interiéru sýpky ležící v západněji položené části rámuje kamenné ostění s vodorovným nadpražím. Segmen-

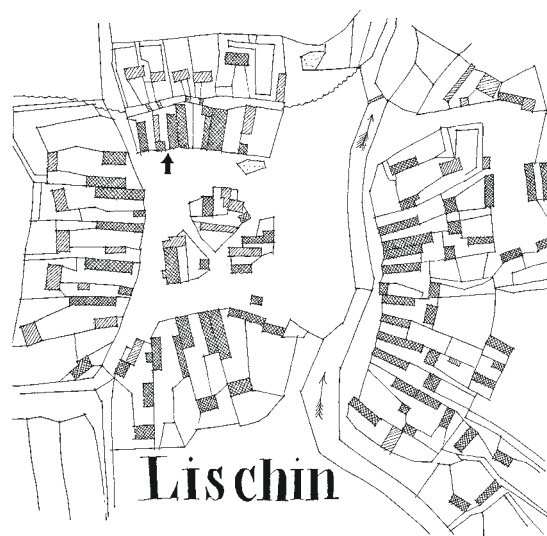
Obr. 2: Ves Touškov, sýpka v čp. 25, interiér, podkrovní část, pohled ke štítu (stav 2006).

tem zaklenutá dveřní špaleta je z vnitřní strany rozzevřená. Dveře jsou dřevěné, z vnější strany pobité plechem. Interiér přízemí osvětlují úzká ležatá šterbinová okénka. Strop mezi přízemím a podkrovím je trémový. Vnitřní schodiště je jednoramenné, žebříkové. Krov je hambalkový, typu ležaté stolice. Hambalek střední plné vazby je zdoben do trámu vytesaným rámečkem, lemující letopočet 1842 či 1843. Krokvice jsou z vnější strany bedněné širokými fošami. Ty jsou z vnější (lícové) strany kryté hliněným lepencem. Tepelně – izolační vrstvu podkroví kryl vnější krov tvořený krokvicemi a latěmi, prvoplánově snad nesoucí slaměný došek, který byl později zaměněn za keramickou tašku bobrovku.

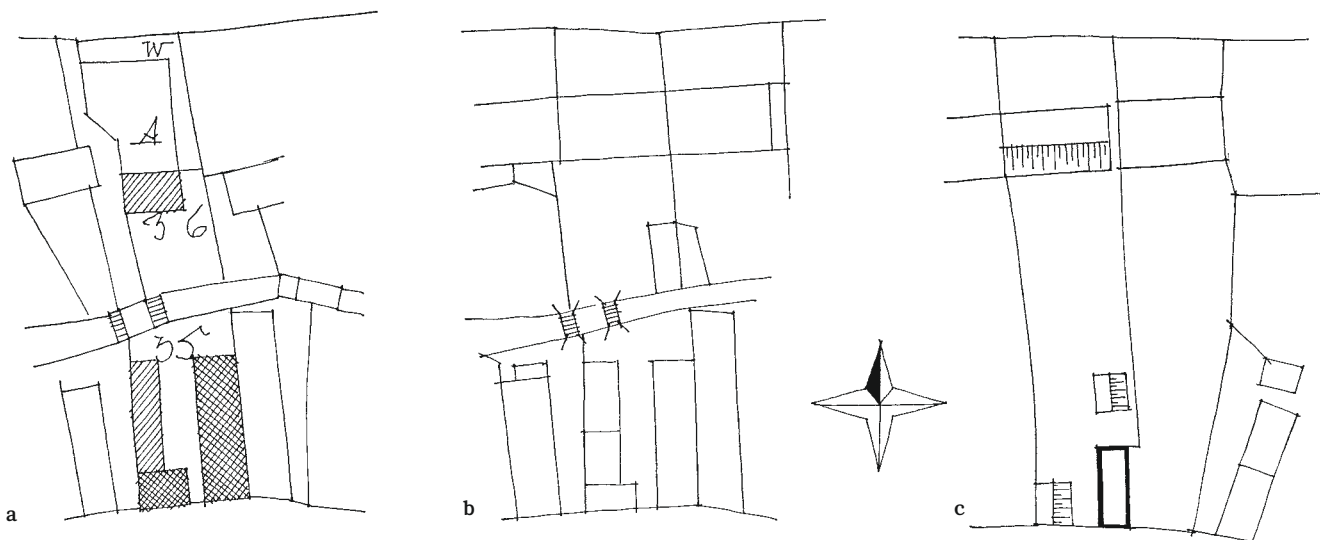
Průzkum severozápadní oblasti okresu Plzeň-jih přinesl nová zjištění týkající se rozšíření sýpek vybavených dvojitým krovem i tam, kde dosud tyto stavby identifikovány nebyly. Příkladem mohou být hned dva objekty, které jsou součástí opuštěné a zvolna zanikající usedlosti čp. 46 v Líšíně. Dvůr je situován v západní části severní strany líšinské návsi.⁴⁾ Statek z návsní (jižní) strany uzavírá zděný přízemní hospodářský objekt vybavený polopátem, založený ve vztahu k návsi ve štitové orientaci. Východněji položenou část návsního parteru dvora vymezuje jižní průčelí obytného stavení. Je zděné, dnes se zaslepenými okenními otvory. Již při zběžné prohlídce stavby ze dvora však lze spatřit sрубové stěny, které jsou jasným dokladem přežívání historické konstrukce, v minulosti běžně rozšířené i v oblastech, kde později zcela převládl zděný dům. Roubené jsou zde jak obvodové stěny světnice, tak i stěna mezi síní a zadní komorou nebo prakticky celá zápražní strana stavení (respektive ta část, která prozatím zůstala „in situ“). Budova dnes již nemá krov ani stropy (původní byly trémové s povalem), a tak je jen otázkou

Obr. 3: Líšina, usedlost čp. 46. Půdorysné schéma obytného domu se světnicí v přední části, síní a někdejší černou kuchyní uprostřed a druhou světnicí (též komorou) v zadní části domu – zprava (kresba K. Foud, 2014).

Obr. 4: Líšina, tzv. císařský otisk mapy stabilního katastru, stav k roku 1839, šipkou označena usedlost čp. 46. Hustě šrafované jsou stavby „nepsalné“ – v originále značené červenou barvou; šikmé šrafování označuje stavby „spalné“ – v originále značené barvou žlutou (Český úřad zeměměřický a katastrální, kresba K. Foud).

Obr. 5: Líšina, usedlost čp. 46: a – usedlost na tzv. císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1839; b – stav k roku 1893 (podle katastrální mapy, Ústřední archiv geodézie a kartografie v Praze); c – současný stav podle aktuální katastrální mapy (in: <http://nahlizenedokn.cuzk.cz/>).

Obr. 6: Lišina (okres Plzeň-jih), jižní (návesní) průčelí statku čp. 46. V levé části stojí sýpka, kladená dendrodatací do 40. let 19. století, v části pravé pak sekundárně vyzdvižený zděný štít, přilehlý k původně roubenému domu, vystavěnému v období kolem roku 1800 (stav 2012).

Obr. 7: Lišina, usedlost čp. 46, západní (zápražní) strana roubeného domu se vstupem do bývalé síně, vpravo přední díl se světnicí (stav 2012).

Obr. 8: Lišina, usedlost čp. 46, zadní sýpka stojící v hloubce dvora v ose za obytným stavením, pohled od jihu, respektive jihozápadu. Vlevo západní strana se vstupem, vpravo jižní průčelí (stav 2012).

času, kdy nenávratně zanikne. Objekt je tradiční trojdílné dispozice. Šířka domu činí přibližně 6,2 m a délka 11 m. Zadní díl je podsklepen, střední část se síní byla patrně v průběhu 1. třetiny 20. století adaptována. Stalo se tak v době, kdy někdejší černou kuchyni nahradila moderní kuchyně se sporákem, zřízená ve východní části středního dílu. Ve stejném období byla také srubová stěna při jižní straně světnice překryta plentou zděnou z pálených cihel. Dendrochronologie klade dobu kácení dřeva užitého při tesání trámů pro srubové stěny domu do období let 1798–1800. Jde tak o jednu z nejstarších roubených chalup dochovaných na bývalém panství chotěšovského kláštera.⁵⁾

Zhruba uprostřed usedlosti, v ose za někdejším obytným stavením, stojí při východní straně dvora nevelká sýpka zděná z lomového kamene, dosahující svojí šířkou přičné hloubky obytného stavení, které k ní v minulosti přiléhalo. Při jižní a severní straně má stavbička o půdorysných rozměrech cca 6,5 × 5,5 m a šířce zdiva okolo 0,6 m trojúhelné štíty, shora překryté sedlovou střechou. Krov je hambalkové konstrukce s plnými vazbami při štítech. Z lícové strany jsou krokvice vnitřního krovu po bité silnými fošnami (až trámkami), které shora pokrývá hliněný lepenec, protažený k lici zdiva. Vstup do sýpky je z nádvorní (západní) strany. Otvor má z vnitřní strany vodorovné nadpraží, ze strany vnější je dveřní špaleta rozevřena a pravděpodobně byla i zaklepana. Interiér osvětluje v úrovni přízemí čtveřice drobných šterbinových okének vybavených dovnitř rozevřenou špaletou. Stropní trámy jsou okosené. Dendrochronologií je doba kácení dřeva užitého pro výrobu stropních trámů kladená do let 1800–1802, o několik desítek let dříve (1761–1762) byl vyhotoven trámek překladu vstupu do stavby od západu. Vyloučit

v tomto případě nelze jak užití staršího stavebního prvku, tak adaptaci starší budovy.

Stavební výbavu líšinského dvora čp. 46 doplňuje kromě výše uvedených budov ještě jedna sýpka, v tomto případě stojící v čele usedlosti v prostoru jihozápadního nároží. Objekt s půdorysem o velikosti cca 5,8 × 6,5 m byl založen podélnou osou situovanou ve směru sever – jih. Stavba je krytá sedlovou střechou. Také zde je vnitřní hambalkový krov opatřen prkenným bedněním nabitým na krokvicích a z vnější strany chráněný vrstvou hliněného lepence, na kterém leží vnější krov nesoucí střešní plášť. Kamenné zdivo přízemní části o šířce okolo 60 cm neсе výrazně užší polopatrovou část, na které byl založen krov. Polopatro je vybavené úzkými ležatými okénky s rozevřenou špaletou. Západní strana sýpky je prolomena na dvou místech bezpochyby druhotně zřízenými, dnes sekundárně zaslepenými vstupy. Původní vchod do interiéru byl a nadále je ze strany východní, třebaže i zde došlo v minulosti k jeho úpravě. Dendrochronologií je doba kácení dřeva užitého při tesání stropních trámů kladena do roku 1845.⁶⁾

Vzpomenuté budovy dosud stojící v usedlosti čp. 46 v Líšíně na jižním Plzeňsku zaznamenala (s největší pravděpodobností) k roku 1839 indikační skica mapy stabilního katastru. Statek je zde zachycen již dotvořený. Rozprostíral se na pozemcích č. 35 (jižní část) a 36 (severní část). Dvorem procházela ve směru západ – východ vodoteč, navazující v severovýchodní části návsi na koryto Merklínky. Jihovýchodní nároží usedlosti vymezovalo „nespalné“ obytné stavení (třebaže si dům dodnes uchoval srubové stěny) ležící ve štítové orientaci při její východní straně. Součástí budovy byla patrně i výše uvedená sýpka, která zaujímalá severní část stavby. Jiný „nespalný“ objekt ležel na protilehlé straně

Obr. 9: Líšina, usedlost čp. 46, sýpka za domem. Pohled do interiéru na vnitřní stranu západní stěny s dveřním otvorem (vpravo) a rubovou stranu jižního průčelí (vlevo). Dendrochronologie klade vznik stavby nejpozději do období kolem roku 1800 (stav 2012).

Obr. 10: Líšina, dvůr čp. 46, sýpka za domem. Pohled z interiéru na vnitřní stranu severní stěny s dobře patrným pokrytím spodního krovu bedněním, opatřeným hliněným lepenцем (stav 2012).

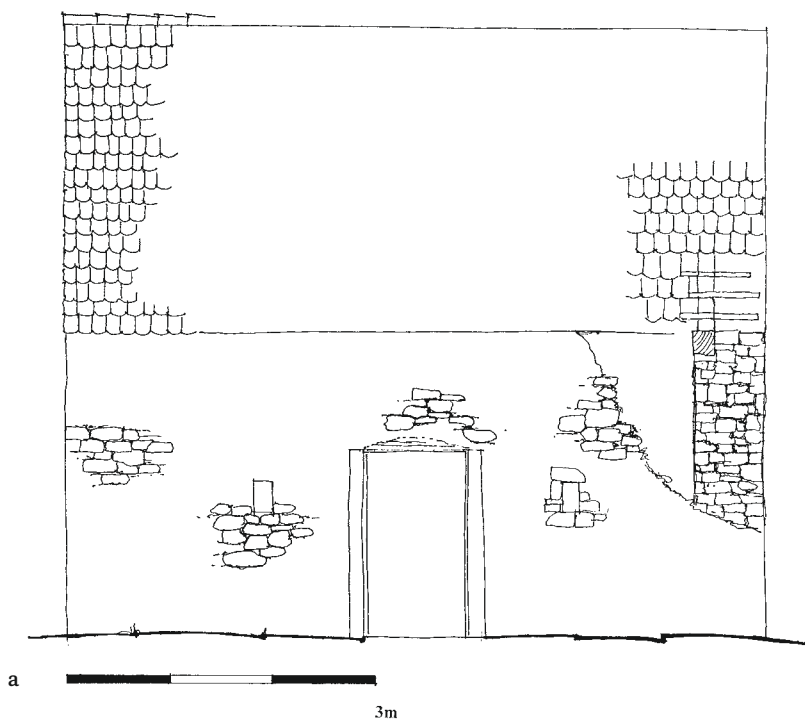
Obr. 11: Líšina, dvůr čp. 46, sýpka situovaná v čele statku proti obytnému stavení, pohled do interiéru, jihozápadním směrem. Dřevo použité ve stavbě bylo kácené podle dendrochronologického průzkumu v roce 1845 (stav 2012).

statku v linii uliční čáry. Jednalo se o druhou kamennou sýpku (případně o předchůdce současné stavby, jak na to poukazují výsledky dendrochronologie a zároveň samotná mapa stabilního katastru, kde je zachycena v jihozápadním nároží dvora budova založená pravděpodobně v okapové orientaci, zatímco dosud stojící sýpka má orientaci štítovou), k níž od severu přiléhala podlouhlá „spalná“ budova, která zároveň vymezovala západní stranu jižní

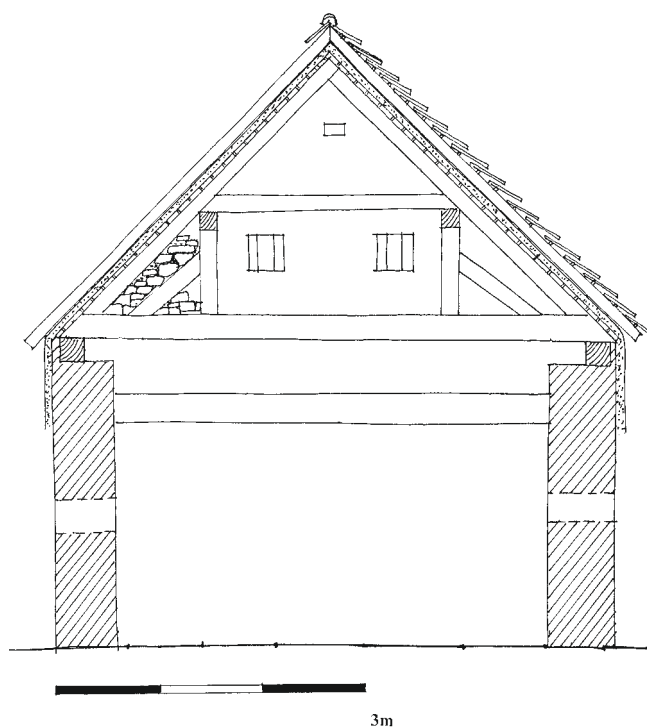
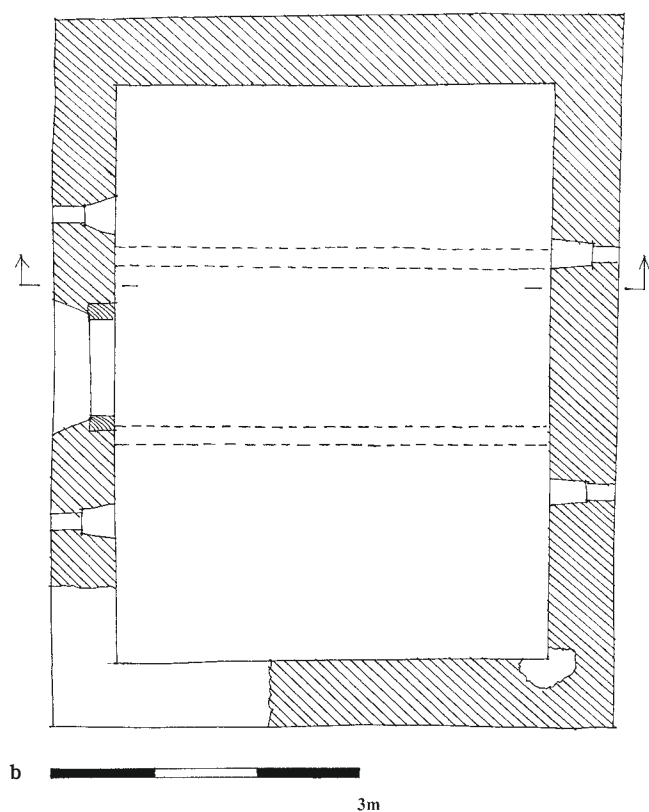
poloviny dvora. Statek od severu uzavírala „spalná“ stodola obdélného půdorysu. Zatímco bezpochyby roubená stodola v pozdějším období zanikla a na jejím místě vznikla cihelná novostavba, „spalný“ objekt ležící při západní straně byl neznámo kdy nahrazen novou, zcela jistě zděnou budovou, která ale také již neexistuje.

Nález kamenných sýpek s dvojitým krovem a roubeného domu v areálu selské usedlosti čp. 46 v obci Líšina zásadnějším způsobem nemění dosavadní názor na vývoj lidového stavitelství v regionu, upozorňuje ale na nezastupitelnost terénního průzkumu jako jedinečného zdroje poznání a rozšiřuje dosavadní znalosti o přežívání historických stavebních konstrukcí vzniklých ještě na přelomu 18. a 19. století i tam, kde je památkový fond relativně chudý, případně prozatím nedostatečně vyhodnocený.⁷⁾

*Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: **Výzkum nemovitých památek v ČR. Aktuální metodické otázky průzkumu a dokumentace, ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře**, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.*

Obr. 12: Líšina, usedlost čp. 46. Sýpka při východní straně dvora: a – pohled (západní strana); b – půdorys (kresba K. Foudl).

Obr. 13: Líšina, usedlost čp. 46, sýpka za obytným stavením. Řez, pohled na jižní/vnitřní stranu severní zdi (kresba K. Foudl).

POZNÁMKY

- 1) Lidovému klasicismu na Plzeňsku se jako jeden z prvních věnoval již ve 20. letech 20. století prof. Josef Brož ve své dnes již klasické práci *Lidové stavby na Plzeňsku I–IV*. Postupně ji vydala Společnost pro národopis a ochranu památek v Plzni. Dodnes patří k nejvíce využívaným národopisným tématicky zaměřeným studiím (*Brož 1924–1925*). Cenné jsou jak poznámky o stavební podobě některých budov, z nichž mnohé dnes již neexistují, tak zručně provedené perokresby. J. Brož se k tématu lidového domu na Plzeňsku vrátil ještě ve 30. letech 20. století v práci *Plzeňsko*, kterou sestavil ve spolupráci s J. Reslem, F. Švábem a J. Tykačem (*Brož – Resl – Šváb – Tykač 1934*).
- 2) Mapy stabilního katastru (dále SK) jsou i v tomto případě jedinečným zdrojem poznání a umožňují nahlédnout do dávné minulosti, převrstvené mladšími stavebními úpravami či novostavbami. Oproti jiným oblastem Plzeňska se zde již tehdy vyskytoval větší počet „nespalných“ budov. Příkladem může být Ves Touškov, která je typická především svojí rozložitou protáhlou návsi s plánovitě vyměřenou jihozápadní a severovýchodní stranou. Lemovala ji dvacítká usedlostí v čele s „nespalnými“ domy vysazenými ve štitové orientaci a „spalnými“ stodolami situovanými v hloubce statků při vnějším obvodu sídla. V Lisově, další klášterní vsi ležící asi 8 km západně od Chotěšova, zachytil SK k roku 1839 převážně stavby „spalné“, soustředěné po obvodu návsi obdélného, na západní straně spíše nepravidelného půdorysu. Patrně jedinou roubenou stavbou v Lisově je dnes obytný stavení usedlosti čp. 16, situované na východní straně návsi při silnici na Hradec. Objekt má tradiční trojdílnou dispozici komorového typu. Srubová stěna se dochovala jak v průčelí, tak částečně i na straně nádvorní, kde však již byla z větší části odstraněna (prozatím bez náhrady). Dřevěná je i vnitřní stěna mezi světnicí a světničkou. Střední díl obsahuje síň a kuchyň s kachlovými kamny. Stavbu zaznamenala již mapa SK k roku 1839.
- 3) Dvojitý krov užívaný nejen v lidovém stavitelství byl v minulosti velmi často (ne-li vždy) vybaven lepením. Šlo o tepelnou a protipožární izolaci z hliněné mazaniny nanášenou na fošny nebo poválky, které kryly vnitřní krov. Lepenici chránil před povětrnostními vlivy obvykle vnější krov, který byl lehký, většinou vybavený slaměnou či šindelovou krytinou, vzepřený krokvy nebo zavěšený na hřebenevé vaznici. Vzpomenuté provedení ochrany stavby počítalo s relativně snadným stržením vnějšího krovu a lehkého střešního pláště v případě požáru. S nástupem nespalných krytin tento způsob ochrany ztratil na svém významu (viz *Frolec – Vařeka 2007*, s. 143 až 144).
- 4) První písemná zmínka o Lišíně (německy Lischin, též Lešina) ležící cca 6 km jižně od Stoda pochází z roku 1180. Ve středověku zde stávala tvrz. Během 1. poloviny 14. století byla ves odprodána chotěšovskému klášteru. V polovině 17. století bylo v Lišíně napočítáno 15 sedláků, jejichž počet stoupl k roku 1713 na 22. V 80. letech téhož věku zde stálo již 40 domů. K roku 1938, kdy se lokalita v důsledku tzv. Mnichovské dohody dostala do područí Velkoněmecké říše, bylo v Lišíně již 90 popisných čísel (*Foud – Karel 1999*). Odsun původního obyvatelstva po ukončení 2. světové války a následné dosídlení se promítlo i do technického stavu mnoha budov situovaných především na severní straně návsi. Řada z nich zanikla nebo přežila opuštěná, vystavené negativnímu působení klimatických vlivů bez řádné péče a údržby. Indikační skica SK zaznamenala k roku 1839 zástavbu vsi soustředěnou po obvodu návsi přibližně čtvercového půdorysu s neuzavřeným severovýchodním koutem. Východní stranu návsi lemoval potok Merklínka. Všechny strany návsi byly mírně konvexně či konkávně vyklenuté. V čele jednotlivých dvorů (k roku 1839 jich po obvodu návsi leželo okolo 25) stály domy, prakticky ve všech případech vysazené v tzv. štitové orientaci, v hloubce dvorů, po vnějším obvodu vsi, ležely stodoly. Uprostřed návsi bylo na konci 30. let 19. století také několik drobných chalup bez rozvinutějšího hospodářského zázemí. Zatímco na jihu a východě byla většina budov v popisovaném období tzv. „nespalná“, na straně severní a západní byly „spalné“ přinejmenším stodoly. Stejně byly stabilním katastrem charakterizovány také chalupy situované v prostoru návsi.
- 5) Přibližně 6 km severovýchodně od Chotěšova se nachází malá ves Červený Újezd (okres Plzeň-sever), která v minulosti patřila do majetku kladubských benediktinů. Při jižní straně komorně laděné návsi stojí v usedlosti čp. 2 a 20 roubené stavení trojdílné dispozice, kladené vřočením na stropním trámu světnice do roku 1773 (srov. *Bukačová – Fák – Foud – Křemenák 2002*). Spolu s popisovanou roubenou chalupou identifikovanou v Lišíně ve dvoře čp. 46 patří do nepočetného souboru dřevěných domů, dochovaných na Plzeňsku, vzniklých ještě v období 2. poloviny 18. století, případně na přelomu 18. a 19. věku.

- 6) Ve zpuštěném stavu a s výraznými stavebními poruchami vstoupil dochovaný historický stavební fond popisované lišínské usedlosti do 2. desetiletí 21. století. Zatímco v případě objektu ze Vsi Touškova lze ještě uvažovat o možné zachráně, je lišínský dvůr zřejmě celý odsouzen k zániku. Zděné sýpky s dvojitým krovem z Chotěšova a Stodská nejsou v oblasti českého západu ojedinělé a lze se s nimi dosud setkat na několika místech jižního i severního Plzeňska nebo Tachovska. Patřil mezi ně i kamenný srub z dolanské usedlosti čp. 8 (okres Plzeň-sever, zbořen roku 2000), naopak opravena byla sýpka situovaná v čele dvora čp. 13/E1 v obci Horní Jadruž (okres Tachov, vesnická památková zóna Horní Jadruž) na Plánsku. Zachráněna byla také sýpka s dvojitým krovem stojící ve statku čp. 5 v obci Pláň (okres Plzeň-sever) na Bezdružicku. Ve všech těchto případech se jednalo o stavby vzniklé nejpozději před polovinou 19. století, pouze srub z Horní Jadruže je staršího původu.
- 7) Dendrochronologický průzkum objektů dochovaných ve dvoře čp. 46 v obci Lišina (okres Plzeň-jih) provedl v roce 2013 Ing. Tomáš Kyncl.

PRAMENY A LITERATURA

- Brož, J. 1924–1925: *Lidové stavby na Plzeňsku I–IV*. Plzeň.
- Brož, J. – Resl, J. – Šváb, F. – Tykač, J. 1934: *Plzeňsko*. Praha: Česká národopisná společnost.
- Bukačová, I. – Fák, J. – Foud, K. – Křemenák, J. 2002: *Lidová architektura: Okres Plzeň-sever*. Plzeň.
- Foud, K. 2000: Sýpky s dvojitým krovem na Plzeňsku a Plánsku. Příspěvek ke stavebním dějinám venkova na česko-německém pomezí, *Průzkumy památek VII*, č. 2, s. 169–174.
- Foud, K. – Karel, T. 1999: *Jižní Plzeňsko I. Domažlice*.
- Frolec, V. – Vařeka, J. 2007: *Lidová architektura*. Encyklopedie. Praha.
- Pešta, J. 2005: *Encyklopedie českých vesnic III. Západní Čechy*. Praha, s. 20.
- Škabrada, J. 1999: *Lidové stavby: architektura českého venkova*. Praha.
- [SK] Stabilní katastr, archivní mapy, Ústřední archiv zeměměřičství a katastru: <http://archivnimapy.cuzk.cz>

DAS GEHÖFT NR. KONSKR. 46 IN LIŠINA BEITRAG ZUR ERKENNTNIS DER BAULICHEN AUSSTATTUNG DES BAUERNHOFES IN DER SÜDLICHEN PILSNER REGION

In den Jahren 2012–2013 verlief eine Revision des Gebietes des nordwestlichen Teiles vom Bezirk Pilsen-Süd mit der Absicht sowohl den heutigen Zustand des historischen Baufonds der Region zu mapieren, als auch die wertvollen Objekte aus dem Umkreis der Volksbaukunstdenkmäler im Terrain zu erkennen und eventuell dokumentieren. Im Laufe der Forschung identifizierte man im Hofe Nr. Konskr. 46 in Lišina unweit von Stod (Staab) zwei aus dem Stein gemauerten, mit Doppeldach und wärmeisolierendem sowie brandsicherem Lehmestrich ausgestatteten Kornspeicher. Den Bauernhof ergänzt der als Torso erhaltene Wohnbau in Blockbauweise. Das Ziel des Beitrags stellt das Interesse dar, die Gebäude kürzlich zu beschreiben und als einen bemerkenswerten Beleg der Entwicklung des lokalen Baufonds zu präsentieren, der heute im Gegensatz zu anderen Teilen der Südpilsner Region verhältnismäßig arm an Bauten aus der 2. Hälfte des 18. und der 1. Hälfte des nachfolgenden Jahrhunderts ist.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1: *Ves Touškov (Tuschkau, Bez. Pilsen-Süd), Bauernhof Nr. Konskr. 25, gemauerter Kornspeicher mit dem Doppeldachwerk, Blick vom Tor zu (alle Fotos K. Foud, 2006)*.
- Abb. 2: *Ves Touškov, Nr. 25, Kornspeicher, Inneres, Dachraum, Blick zur Giebelwand (Zustand 2006)*.
- Abb. 3: *Lišina (Bez. Pilsen-Süd), Bauernhof Nr. 46. Grundrisschema des Wohnhauses mit der Lichtstube im Vorderteil, dem Flur und der einstigen Rauchküche in der Mitte und der zweiten Stube (auch Kammer) im Hinterteil des Hauses – von rechts nach links (Zeichnung K. Foud, 2014)*.
- Abb. 4: *Lišina, sog. Pflichtabdruck de Mappe des Stablen Katasters, Zustand zum J. 1839. Pfeil zeigt zum Gehöft Nr. 46. Dicht schraffiert – unverbrennbare Bauten, im Original rot angelegt, schräg schraffiert – verbrennbare Bauten, im Original gelb*.
- Abb. 5: *Lišina, Bauernhof Nr. 46: a – sog. Pflichtabdruck der Mappe des*

Stabilen Katasters, 1839; b – Zustand 1893 (nach der Katastermappe, Zentralarchiv für Geodäsie und Kartographie Prag); c – heutiger Zustand nach der aktuellen Katastermappe (in: <http://nahlizenidokn.cuzk.cz/>).

Abb. 6: Líšina (Bez. Pilsen-Süd), Bauernhof Nr. 46 Süd- (Dorfplatz-) Fassade. An der linken Seite steht der dendrochronologisch in die 1840er Jahre datierte Kornspeicher, an der rechten der sekundär errichtete gemauerte Giebel, an das ursprünglich in Blockbauweise erbaute Haus aus der Zeit gegen 1800 anliegend (Zustand 2012).

Abb. 7: Líšina, Bauernhof Nr. 46, westliche (Hausflur-) Seite des Blockhauses mit dem Eingang in den ehemaligen Hausflur, rechts der Vorderteil mit der Stube (Zustand 2012).

Abb. 8: Líšina, Bauernhof Nr. 46, der hintere Kornspeicher, in der Hoftiefe in der Achse hinter dem Wohngebäude stehend, Ansicht von Süden, bzw. Südwesten. Links die Westseite mit dem Eingang, rechts die Südfassade (Zustand 2012).

Abb. 9: Líšina, Bauernhof Nr. 46, Kornspeicher hinter dem Haus. Innenraum, Westseite mit der Türöffnung (rechts) und der Rückwand der Südfassade (links). Dendrochronologische Datierung spätestens um 1800 (Zustand 2012).

Abb. 10: Líšina, Bauernhof Nr. 46, der Kornspeicher hinter dem Haus. Innere Nordwand mit deutlicher, mit Lehmestrich bedeckter Verschalung des unteren Dachstuhls (Zustand 2012).

Abb. 11: Líšina, Bauernhof Nr. 46, der in der Hofstirn gegenüber dem Wohngebäude situierte Kornspeicher, Blick in den Innenraum in der Südwestrichtung hin. Das im Bau verwendete Holz wurde laut Dendrochronologie 1845 gefällt (Zustand 2012).

Abb. 12: Líšina, Bauernhof Nr. 46, Kornspeicher an der Ostseite des Hofes: a – Ansicht (Westseite); b – Grundriss (Zeichnung K. Foudl).

Abb. 12: Líšina, Bauernhof Nr. 46, Kornspeicher hinter dem Wohngebäude. Schnitt, Ansicht der südlichen/inneren Nordmauerseite (Zeichnung K. Foudl).

Abb. 13: Líšina, Bauernhof Nr. 46. Kornspeicher hinter dem Wohngebäude. Schnitt, Ansicht der südlichen Hälfte der Nordmauer (Zeichnung K. Foudl).

(Übersetzung J. Noll

principů. Pokud závěr 18. století označíme za „zlatý věk“ dřevěného stavitelství na venkově, neuděláme chybu, pokud totéž hodnocení použijeme pro zděné stavitelství v prvních třech čtvrtinách 19. století. Právě tehdy jakoby se vykryštovala zkušenost mnoha předcházejících věků a za podpory nových podnětů z vnějšího prostředí se mění tvářnost celého venkova, ovšem v rámci jeho tradičních principů a vazeb.²⁾

Snahou následujícího příspěvku je právě na tuto dobu upozornit a na podkladě osvětlení stavebních a urbanistických procesů ve vesnici Hrušová zachytit její dynamiku a její záměry. Devatenácté století je z hlediska stavební historie v tomto regionu dosud badatelsky stále poněkud pomíjeno, přestože se jedná o poměrně dramatické období ve vývoji zdejších vesnic a také o období, k němuž lze získat řadu písmenných a mapových podkladů. Na příkladu Hrušové si lze ukázat, kolik cenných informací je právě uloženo v mapových podkladech, kdy jen srovnání císařského otisku mapy stabilního katastru z roku 1839, indikační skici s reambulací z roku 1855 a mapy pozemko-knižní agendy, která zachytila vývoj zástavby ve 2. polovině 19. století, přináší důležité informace k rekonstrukci vývoje půdorysu a zástavby vesnice včetně jednotlivých usedlostí.³⁾ Pokud tyto informace doplníme o další písemné archivní prameny, získáme ucelený obraz o stavebním vývoji. V rámci průzkumu vesnice, jehož výsledky z části předkládáme, byly provedeny rešerše literatury, základní archivní průzkum,⁴⁾ terénní průzkum památkově hodnotných staveb a zaměření kulturní památky, domu v usedlosti čp. 10,⁵⁾ včetně provedení dendrochronologického průzkumu.

STRUČNÝ NÁSTIN HISTORICKÉHO A URBANISTICKÉHO VÝVOJE VESNICE

Ač je téma zájmu v rámci tohoto článku položeno do 19. století, považujeme za důležité na začátku zmínit několik informací k dokreslení historických souvislostí. Celá oblast Vysokomýtska se v historickém smyslu nachází na samém okraji starého sídelního území. Avšak Loučenská tabule s hlavní osou řekou Loučnou byla v minulosti důležitým komunikačním prostorem, spojujícím Českou tabuli a moravské úvaly, což mělo vliv na její brzké osídlení. Na základě archeologických nálezů a kronikářských zpráv z období raného středověku můžeme oprávněně tuto velmi starou trasu lokalizovat na obě terasy nad řekou Loučnou. Velká vzdálenost od raně středověkých center v Čechách a na Moravě se však projevila na velmi nízké intenzitě osídlení před rokem 1000.⁶⁾ První písemná zmínka o Hrušové pochází z roku 1167, kdy je uvedena jako majetek kláštera premonstrátů v Litomyšli.⁷⁾ Vesnice vznikla s největší pravděpodobností kolonizační činností krále a jeho služebníků, jejichž správní centrum bylo v té době na vracavském hradě.⁸⁾ V průběhu 12. století pak byla společně s jinými vesnicemi darována církevní instituci v Litomyšli, která převzala další kolonizační aktivitu průnikem osídlení do vyšších poloh proti proudu přítoků řeky Loučné.

Hrušová na mapě stabilního katastru z roku 1839 představuje na první pohled návesní typ vesnice s dlouhou návsi pravidelného obdélníkového tvaru. Návěs je vložena mezi sbíhající se cesty. Starší v podstatě raně středověká trasa prochází východní stranou intravilánu a pravděpodobně z části sleduje starší komunikaci z Litomyšle do oblasti tzv. Starého Mýta, předchůdce dnešního města Vysoké Mýto. Západní stranu protíná mladší komunikace, později přebudována na císařskou silnici, vedoucí taktéž z Litomyšle do Vysokého Mýta. Pravidelný půdorys návsi odpovídá rozměry vesnice ve vrcholném středověku s rovnoměrným uspořádáním zástavby po dlouhých stranách návsi, východní a západní strany.⁹⁾ Ale při pohledu na východní část intravilánu je zřejmé, že půdorys vesnice nepředstavuje jednoduchou typovou záležitost a že máme před sebou vesnici se složitějším urbanistickým

CHARAKTER A PROMĚNA VESNICKÉ ZÁSTAVBY V 19. STOLETÍ NA PŘÍKLADU HRUŠOVÉ U VYSOKÉHO MÝTA

JIŘÍ ŠVEC – ZUZANA VAŘKOVÁ

Vesnice Hrušová (okres Ústí nad Orlicí) se nachází v regionu Vysokomýtska, asi 5 km jižně od města Vysoké Mýto, v nadmořské výšce 286 m n. m. Vesnice je položena na téměř rovném terénu po levé straně řeky Loučné v geomorfologicky homogenním území s opukovým podložím. Vysokomýtsko představuje v rámci lidové architektury zajímavou oblast s charakteristickou venkovskou zděnou architekturou, pocházející převážně z 19. století. V regionu se ale také dochovalo i velké množství archaických lidových staveb, z nichž některé mají kořeny až v 16. století.¹⁾

Bouřlivé stavební a společenské proměny venkova v 19. století výrazně proměnily vzhled vesnic do podoby, kterou dnes nazýváme jako „tradiční“. Podstatné změny ve výstavbě nastaly v používání materiálů, vzhledu, konstrukčních postupech a uplatňování architektonických